
Gunnar Gregersen

Arbeiderkultur – finnes den?

På Rjukan arbeides det med å opprette et industriarbeidermuseum, som kanskje også blir et museum for krafproduksjon og krafkrevende industri. 13. – 14. februar 1981 ble det holdt et seminar om museumsplanene. Denne artikkelen er et foredrag Gunnar Gregersen holdt på seminaret.

Arbeiderkulturen finnes den? Javisst, den både finnes og den fantes med sine særtrekk før den organiserte arbeiderbevegelse så dagens lys i Norge. Hva innebærer så begrepet arbeiderkultur: Arbeiderkultur er den totale livsform som har vært vanlige mennesker og småkårsfolk til del i vårt land. Etter min oppfatning omfatter derfor arbeiderkulturen leveforhold, boforhold, skolegang, undervisning, ernæring, organisasjonsliv osv. osv. for fiskere, småbrukere, landarbeidere, industriarbeidere og funksjonærer.

Begrepet har også en klar ideologisk forandring. Og i det ligger særtrekkene og avgrensingen av begrepet. Arbeiderkultur er fellesskapets, solidaritetens kulturform – og er således en motsats til borgerlig kultur, som er klart individorientert. Det primære i arbeiderkulturen har vært å reise den materielle og intellektuelle standard hos vanlige mennesker. Ikke ved at en makter å skape bedre vilkår for seg selv alene, men ved at en gjennom fellesskapet makter å skape bedre vilkår for de mange. Det er i fellesskapet og solidariteten som idegrunnlag at arbeiderkulturen har sitt særtrekk. Dette er et forhold som går tilbake til tiden før den organiserte arbeiderbevegelsen ble dannet.

Virkelig utformet ideologisk ble den imidlertid først på midten av 1800-tallet når den organiserte arbeiderbevegelsen begynte å ta form. Vil en søke etter arbeidernes kulturelle særkjenne, må en derfor arbeide ut fra et svært utvidet kulturbegrep. En må legge til grunn det den engelske forskeren Raymond Williams har kalt hele livsmønsteret – «the whole way of life».

Dette er for så vidt ikke noe nytt. Etnologer, arkeologer og historikere har gjort det samme i studie av eldre, ofte utdødde kulturer. Sosiologer gjør det samme også i studie av eksisterende miljøer, delmiljøer innenfor storsamfunnet for bl.a. å finne fram til gruppeidentitet og holdninger.

Tar en dette vide utgangspunkt og legger hele livsmønsteret til grunn, vil det være mulig å gi innhold til begrepet arbeiderkultur. Arbeiderkultur blir da å definere som den kultur en kan finne der arbeiderne levde sitt liv – på arbeidsplassen, i bomiljøet og i arbeidernes egne organisasjoner. Særtrekket og kjennetegnet er de fundamentale holdninger, fellesskap og solidaritet som grodde fram i disse miljøene. Dette var mindre synlige kulturytringer, noe som skaper betydelige vansker for oss når vi skal framstille arbeiderkulturens særtrekk i museer og gjennom kulturminner.

At det er en fellesskapets kultur vi står overfor, ser vi klart uttrykt i de kunstneriske uttryksformer som har satt sitt særlige preg på arbeiderbevegelsen. Jeg tenker da først og fremst på fanene – foreningenes samlingsymbol – merket i strid og ved demonstrasjoner – og også merket de samlet seg om ved en kamerats bortgang. Fanene representerer en kunstsatt som vi inntil nå har viet liten oppmerksomhet i Norge. Det betydelige arbeid en rent registreringsmessig har gjort fra AOF's side for å få oversikt over arbeiderfanene, har gitt oss en oppfatning om den verdi disse representerer. Et utvalg av dem er i disse dager presentert i kunstboken «Vi har gått under faner og flagg».

En annen uttrykksform som har vært karakteristisk for arbeiderbevegelsen, er allsangen. Da Arbeiderpartiet fylte 75 år, valgte man i jubileumsprogrammet å presentere historien i form av arbeidersangene – som har fulgt arbeiderbevegelsen i gode og dårlige tider. Begge disse kunstneriske uttrykksformene har til formål å samle og forene.

I arbeiderbevegelsens barndom var det reelt usle kår for små-

kårsfolket. Det var lett å se betydningen av fellesskap og solidaritet for å løfte levevilkårene til en menneskeverdig standard. I dagens samfunn med en høy materiell levestandard er det vanskeligere å se betydningen av det ideologiske innholdet i arbeiderkulturen. Dette idégrunnlaget blir utsatt for et sterkt press. For bare å nevne noe: Film, serielitteratur og kulørt ukepresses ensidige forherligelse av den enkelte som klarer brasene for seg selv. Sosial isolasjon bl.a. som følge av økt bruk av elektroniske massemedia. Kjøpepress, lang avstand mellom bosted og arbeidsplass.

Men også i dag har vi en levende arbeiderkultur, som selvsagt arbeider ut fra andre forutsetninger enn den gjorde på midten av 1800-tallet. Arbeiderkulturen representerer derfor ikke noen statisk kulturform. Den er skiftende slik samfunnet og forutsetningene omkring den skifter. Skal vi bevare kjennskapet til denne utviklingen, er det derfor nødvendig for oss å ta vare på minner som viser utviklingsgangen. Den organiserte arbeiderbevegelses historie har man maktet å bevare et forholdsvis godt kjenskap til. Gjennom jubileumsberetninger og organisasjonshistorier har vi bevart kjennskapet til de sentrale organisasjonenes utvikling og historie. Mye arbeid står fortsatt igjen med å ta vare på kunnskapen til lokale organisasjoners historie rundt om i landet. Og bevaringen av de synlige materielle kulturminnene står det vesentlig dårligere til med.

Kulturminnevernet er som et hele av forholdsvis ny dato i Norge. Betydelige resultater er imidlertid allerede nådd. På museumssektoren har først og fremst bondebefolkningen vist en enestående evne, som de skal ha all honnør for, til å ta vare på sin kulturarv – både gjennom bygninger, arbeidsredskaper og husgeråd. Det har nærmest blitt et statussymbol for den enkelte kommune å ha sitt bygdetun.

Bevaringsarbeidet på den øvrige kulturminnesektor har i stor grad knyttet seg til våre kirker, de store herskapshusene og de arkitektonisk enestående bygningene. Det er først i de seineste år at forståelsen for betydningen av å ta vare på hele miljøer og den typiske bebyggelse har vunnet fram. Den rådende situasjon i museums- og kulturminnearbeidet må sees som en enorm utfordring, både til arbeiderbevegelsen selv, og alle andre gode krefter som vil være med å sikre alle befolkningslag å få sin historie belyst gjennom det totale bevaringsarbeid vi utfører i landet.

FRITIDEN

SKAL IKKE SLÅES IHJEL!
DEN SKAL FYLLES MED LIV!

KULTURFILM TEATERGRUPPER

ARBEI-
DERNES
LYTTER-
FORBUND

TELLER
15.000
MED-
LEMMER

AOF-plakat fra 1939.

Det er ganske karakteristisk for situasjonen at vi på tross av et utall bygdetun rundt om i landet, finner svært få som har med husmannsplassen blant sine samlinger. Ja, selv på et så stort museum som de Sandvigske samlinger på Maihaugen på Lillehammer hadde man ikke noen husmannsplass, før Arbeiderbevegelsens opplysningsfond (AOF) i 1979 arrangerte Husmannsdager og ga en husmannsplass som gave til museet.

Det skal et krafttak til i bevaringsarbeidet både innenfor museumssektoren og i bygningsbevaringen for å kunne skape rettferdighet i forhold til hvilke samfunnsgrupper som har fått sin historie beskrevet. Vi mener noe med slagordet «Alle har rett til en historie». I det ligger store utfordringer og arbeid foran oss – om fiskere, småbrukere og landarbeidere og ikke minst industriarbeidere og funksjonærer skal kunne si at deres historie har fått en plass i kulturminnearbeidet i Norge, som yter rettferdighet til dem som bygde landet.

En begynnende erkjennelse av betydningen av et slikt bevaringsarbeid gjør seg gjeldende. La meg vie oppmerksomhet til noen av dem.

I forbindelse med at Norsk Arbeidsmandsforbund og AOF i 1976 arrangerte Bergmannsdager på Røros ble det kjent at Olavsgruva og Nyberget Gruver, som under arrangementene ble brukt som visningsgruver, ville bli satt under vann på grunn av Røros Kopperverks økonomi. Etter initiativ fra arrangørene av Bergmannsdagene ble det nedsatt et interimsstyre som fikk i oppdrag å sikre Olavsgruva og Nyberget og å utvikle dem til et museum som viste gruvearbeidernes virke på Røros. Det arbeidet er nå i ferd med å bli slutført. Nyberget gruve var den andre gruve som ble åpnet på Røros og går tilbake til midten av 1600-tallet, mens Olavsgruva, en av de siste gruver som var i drift, ble nedlagt først i 1972. Gjennom disse to gruvene kan en altså vise 300 års norsk gruvehistorie. Ved en bevisst bruk av lys og lydilluminasjoner har det lyktes å gjenskape et inntrykk av hvordan arbeidet har foregått i tidligere tider. I disse dager er en i ferd med å reise et service-bygg som også vil dekke behovet for utstillingslokaler. Samtidig har en gått i gang med bevaringsarbeidet av taubanen fra Olavsgruva til flotasjonsverket, som også vil bli bevart. Ved å bevare Olavsgruva og Nyberget gruver som museum har en lyktes å skape en dimensjon

i bevaringsarbeidet på Røros, som er helt nødvendig om en virkelig skal kunne gi inntrykk av hvilken enorm arbeidsinnsats og slit som ligger bak gruvedrift av en slik størrelsesorden at det har frembrakt slagghaugene på Røros. Gruveanleggene, taubanen, flotasjonsanlegget, Rørosmuseets arbeid med å gjøre smeltehytten på Røros til museum, slagghaugene og et bygningsmiljø med en standard som er unik i norsk, ja antageligvis i europeisk sammenheng er et enestående kulturminne. Mer enn noe annet kan det vise gruvearbeidernes liv, sosiale forhold, arbeid og kultur gjennom generasjoner på en måte som gjør oss etterkommere rikere og gir oss grunnlag til å forstå den verden vi lever i bedre.

På Løten i Hedmark ligger Klevfoss Papir- og Cellulosefabrikk. Det er den siste gjenværende fabrikk som drev en produksjon helt fra tømmerstokken kom inn til den ferdige papirproduksjonen. Fabrikken er samtidig så liten at det har vært mulig å bevare den som museum. Når restaureringsarbeidet om et par år er ferdig, vil vi her få et viktig minne om papirproduksjonen i Norge slik den foregikk før automasjon, prosess-styring og datateknologi vant innpass i bransjen. Den vil på den måten være en ressurs – for hele befolkningen til å forstå arbeidsvilkårene for papir- og cellulosearbeiderne – og som et referansested for dagens papir- og cellulose arbeidere. Her kan de gå for å skaffe seg kunnskap om hvordan deres yrke har oppstått og utviklet seg.

Jeg må også raskt nevne at vi i disse dager er i ferd med å starte opp et bevaringsarbeid i Kristiansund for å bevare det såkalte Mel-lomvervet. Det er en båtindustri med slipp, som viser vilkårene i skipsbyggningsindustrien akkurat i den perioden hvor de industrielle fremstillingsmåter begynte å gjøre seg gjeldende innenfor næringen.

I Sulitjelma er AOF i gang med en større bevaringsplan for å ta vare på minnene fra dette gruvesamfunnet som med eksplosjonsartet hastighet vokste fram i begynnelsen av århundret. Det grunnleggende arbeide er her allerede gjort ved en enestående innsats av ildsjeler som har bygget ut Sulitjelma gruvemuseum. I Telemark pågår en debatt om å bevare Øvre Verket i Ulefoss.

La dette være noen eksempler på det begynnende bevaringsar-

beid som er gjort omkring våre tekniske kulturminner og lokalsamfunnene rundt dem.

Bakgrunnen for dette seminaret er de tanker som oppstod i forbindelse med avviklingen av Industriarbeiderdagene her på Rjukan i 1978. De intensjoner komitéen som arbeider med museumsplanene har lagt til grunn, er på alle måter ambisiøse. Essensen er etter min oppfatning, ved siden å etablere et museum, tanken om å se det omliggende samfunn som en helhet i forbindelse med museet. Det var bakgrunnen for de punkter komitéen satte ned som grunnlag for søknaden om penger til et forprosjekt for dette museumsarbeidet:

1. Ta initiativet til en samlet bevaringsplan.
2. Gjennom studier av Rjukans historie motivere til en interesse for bevaring av Rjukanmiljøet.
3. På basis av studier av historien og Rjukans situasjon i dag forme ut en plan for et fortsatt livskraftig samfunn.
4. Forestå opplæring om rehabilitering av boliger og fellesanlegg.
5. Utredning av de ulike museumsalternativene.
6. Starte innsamlingsarbeid av stoff og gjenstander til industriarbeidermuseet.

Som det vil framgå av disse planene, er det lagt stor vekt på å dra nytte av de kunnskaper, ressurser og den interesse folk i lokalsamfunnet vil føle for dette. Skal en ha suksess i arbeidet med å ta vare på kulturminner fra arbeidsfolks liv og arbeid, må dette skje i et nært samarbeid med dem det gjelder.

Vi må finne fram til arbeidsmetoder, hvor vi lykkes i å engasjere folk. Noe annet vil fort føles som utenpåklisset og uvedkommende. Barfotforskning er et begrep som gjør seg stadig sterkere gjeldende innenfor historisk arbeid. Barfotforskning er amatørforskning hvor vanlige mennesker trekkes inn i et systematisk arbeid med å dokumentere, vurdere og publisere resultatet av en amatørforskning i lokalhistorien. En slik virksomhet er ikke noe alternativ til en vitenskapelig behandling av et stoff, men et supplement og forhåpentligvis også en hjelp for det vitenskapelige arbeidet.

Det har imidlertid en effekt som vi i kulturminnearbeidet er avhengig av, nemlig at det skapes holdninger og forståelse blant van-

lige mennesker for betydningen av å ta vare på kjennskapet til vår fortid. Betydningen av å ta vare på kjennskapet til våre arbeidsplasser er sterkt stigende. Med en stadig raskere teknisk utvikling i arbeidslivet må vi legge helt nye tidsfaktorer til grunn i bevaringsarbeidet. Skal vi kunne bevare kjennskapet til utviklingen av de enkelte yrker og bevare minner som viser denne, må vi være villig til å føre et bevisst bevaringsarbeid av gjenstander, bygninger og anlegg som er av forholdsvis ny dato.

Ved siden av den store betydning av å bevare boligmiljøer og forsamlingslokaler som viser småkårsfolks levevilkår, kulturengasjement – er bevaringen av våre tekniske kulturminner – så som industrianlegg og ferdselsveier nødvendig, om vi skal kunne vise vilkårene for arbeidsfolks levevilkår til forskjellige tider.

La meg mot avslutningen av dette innlegget få sitere noe fra en prosalyrisk tekst Dag Skogheim skrev i forbindelse med et møte LOs kulturutvalg hadde i Sulitjelma høsten 1980.

«Ennå vet vi alt alt for lite
om de tusen viktige detaljer
i gruveproletariatets liv og virke.
Her – som andre steder.
For snart sagt alt
alt
som har med arbeidsfolks liv, kamp, arbeid
å gjøre
har liten estime
alltid anvist skamkrokplass
i landets skriftlige og materielle kultur
Det er ikke nytt!
Men den lekse vi må kunne
er – at vi selv står ansvarlig
for å endre også disse uverdige forhold
samle, gi form og substans
så det med knusende styrke
viser ideéne, arbeidet, drømmene
fra bevegelsens første spinkle
prøvende begynnelse
grundig og metodisk skal bitene av historien

settes ihop
vise det spennende
men også det monotone, grå og trutne
i årenes sum
ta vel vare på de vakre islett i veven
fjellverdenen og dens mange folk.

Skal vi kunne løse dagens og morgendagens problemer i en stadig mer komplisert verden, er det nødvendig at hver enkelt av oss har røtter, identitet, føler trygghet for å ta fatt på de vanskelige oppgavene. Det er bare gjennom kjennskap til historien at vi kan skape et slikt grunnlag – for å møte utfordringene – ikke med angst og utrygghet, men med selvtillit og vilje.